

Buiten komt het tot bloei

Veldwerk in het aardrijkskunde onderwijs

**PGO VERSLAG 1E GRAADS OPLEIDING AARDRIJKSKUNDE
PIETER GOUDAPPEL
UU STUDENT NR.: 08636307
BEGELEIDER: BOB KOSTER
JUNI 2013**

Inhoud

Voorwoord	blz.	4
Korte samenvatting	blz.	4
Hoofdstuk 1 – Inleiding	blz.	5
1.1 Motivatie	blz.	5
1.2 Doelstelling	blz.	5
1.3 Vraagstelling	blz.	6
Hoofdstuk 2 – Veldwerk	blz.	7
2.1 Wat verstaan we onder aardrijkskunde veldwerk	blz.	7
2.2 Wat blijkt de waarde van veldwerk te zijn volgens de literatuur	blz.	9
2.3 Is er een indeling te maken voor veldwerk	blz.	10
Hoofdstuk 3 – Methodiek	blz.	11
3.1 Onderzoeksmethodes	blz.	11
3.2 Selectie respondenten	blz.	11
3.3 Instrumenten en dataverwerking	blz.	12
3.4 Samenvattend	blz.	13
Hoofdstuk 4 – Resultaten	blz.	14
4.1 Organisatorisch	blz.	14
4.2 Problemen	blz.	15
4.3 Oplossingen	blz.	16
4.4 Good Practice	blz.	17
Hoofdstuk 5 – Conclusie	blz.	18
5.1 Conclusie	blz.	18
5.2 Aanbevelingen	blz.	19
5.3 Terugblik	blz.	20

Literatuurlijst

blz. 21

Bijlagen

blz. 22

1. Interview respondent A
2. Interview respondent B
3. Interview respondent C
4. Interview respondent D

5. Vragenlijst interview

Voorwoord

Voor u ligt mijn praktijkgericht onderzoek. Dit onderzoek naar veldwerk in het aardrijkskunde onderwijs is onderdeel van de 1e graads opleiding voor docent aardrijkskunde. Het uitvoeren van dit PGO heb ik als erg leuk en leerzaam ervaren. Nadat ik aanvankelijk enige schroom had om eraan te beginnen en opzag tegen de hoeveelheid werk, begon ik er op een gegeven moment groot plezier in te krijgen. Het afnemen van de interviews en de gesprekken over goed aardrijkskunde onderwijs en veldwerk waren erg plezierig en hebben mij weer nieuwe inzichten gegeven en overtuigd van het belang van aardrijkskunde in zijn algemeenheid en veldwerk in het bijzonder. Het maken van het PGO is dus een leuke en leerzame opdracht geweest binnen de opleiding, die goed aansluit bij wat van een 1e graads docent verwacht wordt, namelijk verdiepen van kennis en bekwaamheden door je met zowel vakinhoudelijke als didactische thema's bezig te houden. Bij het uitvoeren van dit onderzoek heb ik van een aantal mensen hulp gekregen. Ten eerst wil ik mijn mentor, Bob Koster, bedanken voor de goede begeleiding bij dit onderzoek. Ik heb grote bewondering voor de manier waarop de feedback verzorgd was en het gesprek werd aangegaan. Daarnaast wil ik mijn collega's en de docenten in het veld bedanken die moeite hebben genomen om tijd vrij te maken voor de interviews, waarvan ik de resultaten in dit onderzoek heb mogen gebruiken.

Korte samenvatting

Sinds jaar en dag is er op de lerarenopleidingen in Nederland aandacht voor veldwerk bij het vak aardrijkskunde. Op nascholingsdagen van het KNAG en in de gangbare literatuur wordt de nadruk gelegd op het belang van veldwerk en de positieve uitwerking die het kan hebben op de leeropbrengst. Toch is ook algemeen bekend, dat veldwerk bij het vak aardrijkskunde onder druk staat en niet altijd wordt ingebracht in het curriculum. In dit onderzoek heb ik gezocht naar wat de belemmerende factoren zijn voor het organiseren en uitvoeren van veldwerk en welke oplossingen ervoor gevonden worden. Dat heb ik gedaan door op een aantal scholen in de regio Den Haag/ Rotterdam te kijken hoe zij veldwerk in het aardrijkskunde onderwijs vorm geven. Het is niet zozeer een onderzoek naar wat goed of slecht veldwerk is, maar veel meer een inventarisatie van hoe eventuele problemen in de uitvoer van veldwerk aangepakt worden. Voor het onderzoek heb ik het begrip veldwerk grondig afgebakend met behulp van de gangbare literatuur. Op de hoofdvraag van het onderzoek; "Hoe organiseren VO scholen hun veldwerk voor het vak aardrijkskunde?" volgt een antwoord dat verkregen is door kwalitatief onderzoek door middel van interviews. Uit deze interviews komt een beeld naar voren van veldwerk in de regio dat weliswaar nieuwe verankering in het curriculum nodig heeft, maar dat prominenter aanwezig is dan in eerste instantie door zowel onderzoeker als respondenten verwacht werd.

Hoofdstuk 1 – Inleiding

In het kader van de opleiding tot eerstegraads docent aardrijkskunde is het gebruikelijk om een Praktijkgericht onderzoek (PGO) uit te voeren. Ik heb vanuit mijn betrokkenheid als docent aardrijkskunde aan de lerarenopleiding van de Hogeschool Rotterdam gekozen om een onderzoek in de regio Rotterdam / Den Haag te doen naar de wijze waarop VO scholen hun veldwerk voor het vak aardrijkskunde organiseren. Tijdens de colleges vakdidactiek op de lerarenopleiding die ik verzorg, ben ik altijd warm pleitbezorger van het op veldwerk gaan met de leerlingen. Als ik echter op stage bezoek kom bij studenten en oud- studenten die nu voor de klas staan, krijg ik niet de indruk dat veldwerk een frequent uitgevoerde onderwijsvorm is in het aardrijkskunde onderwijs. Het lijkt erop dat de tijdsdruk, de angst om het lesboek niet uit te krijgen en de praktische problemen ofwel het gemak van het klaslokaal de overhand krijgen en veldwerk als lastig en overbodig wordt ervaren. Toch wordt er in de regio nog wel, met wisselend succes, regelmatig veldwerk georganiseerd. Ik ben nieuwsgierig naar hoe veldwerk, als het wel wordt uitgevoerd, georganiseerd wordt en welke valkuilen of obstakels er zijn. Mijn nieuwsgierigheid gaat dan ook uit naar de vraag “Hoe organiseren VO scholen hun veldwerk voor het vak aardrijkskunde?”. Ik probeer dit boven tafel te krijgen door in de regio op schoolbezoek te gaan bij aardrijkskunde docenten en die te bevragen in een interview naar hun ervaringen met veldwerk. De docenten die ik bezoek zijn docenten uit mijn eigen professionele netwerk en zijn gekozen op basis van beschikbaarheid met als enig criterium dat zij al enkele jaren (minimaal vier jaar) ervaring hebben in het geven van aardrijkskunde onderwijs. De reden dat ik gekozen heb voor minimaal vier jaar ervaring is dat docenten, nadat zij net beginnen met lesgeven, eerst een tijdje nodig hebben om zich in te werken, ervaring moeten opdoen, hun eigen curriculum moeten ontwikkelen en een positie binnen de school moeten verkrijgen, voordat zij zover zijn dat ze kunnen reflecteren op hun eigen handelen en het veldwerk dat zij uitvoeren.

1.1 Motivatie

De motivatie om dit onderzoek uit te voeren komt vanuit een persoonlijke behoefte om mijzelf te blijven ontwikkelen op onderwijs-geografisch vlak. Het kan mij inzicht geven in mijn eigen handelen als lerarenopleider aan de Hogeschool Rotterdam met betrekking tot de vraag of mijn lessen die ik over veldwerk verzorg nog wel relevant en up to date zijn.

1.2 Doelstelling

De doelstelling van dit onderzoek is om de aspecten van veldwerk voor het vak aardrijkskunde zoals die beschreven worden in de hoofdvraag en de deelvragen inzichtelijk te krijgen. Daarbij is het resultaat van het onderzoek niet alleen van belang voor mij als lerarenopleider aardrijkskunde van de Hogeschool Rotterdam en student aan de Universiteit Utrecht, maar kan het wellicht ook een bron van inspiratie zijn voor de docenten in de regio die bezig zijn met het vormgeven van veldwerk in het curriculum.

Het onderzoek beoogt pertinent niet een eenduidig antwoord te geven op de vraag wat veldwerk moet inhouden en al zeker niet op de vraag wat goed en minder goed veldwerk is.

1.3 Vraagstelling

In dit PGO staat het veldwerk in het onderwijs centraal. Dat veldwerk kan direct vanuit de school plaatsvinden en slechts één à twee lesuur in beslag nemen maar het kan ook zijn dat het onderdeel is van een grotere excursie van meerdere dagen.

De centrale vraag die ik hierbij hanteer is:

Hoe organiseren VO scholen hun veldwerk voor het vak aardrijkskunde?

Bij dit onderzoek heb ik de volgende deelvragen geformuleerd. Deze breng ik onder in vier categorieën:

- A. Organisatorisch:
 1. Hoeveel veldwerk organiseert de school?
 2. Hoe financiert de school het aardrijkskunde veldwerk?
 3. Hoe is de personele inzet georganiseerd?
 4. Hoe gebruiken VO scholen hun omgeving (fysieke omgeving en netwerk) voor veldwerk?
- B. Problemen:
 5. Tegen welke problemen/ obstakels lopen zij aan?
- C. Oplossingen:
 6. Wat voor oplossingen zijn voor deze problemen gevonden?
 7. Wat kunnen scholen van elkaar leren?
- D. Good practice:
 8. Zijn er voorbeelden van "Good practice" te geven?

Relevantie

Ik ben vanuit mijn werk als lerarenopleider aardrijkskunde erg geïnteresseerd in veldwerk voor het vak aardrijkskunde en M & M, en de wijze waarop dit in het onderwijs uitgevoerd kan worden. Mede doordat veldwerk en excursies bij ons in de opleiding aan de Hogeschool Rotterdam een centrale plaats in nemen, hecht ik er veel waarde aan inzicht te krijgen in hoe veldwerk in de regio plaatsvindt. Ik verwacht eigenlijk toch wel iets van deze veldwerkcultuur, die wij op de Hogeschool hebben en die wij de studenten trachten mee te geven, terug te zien in de regio waar studenten van ons aan het werk gaan. In de praktijk hoor ik echter vaak dat er nog maar weinig van veldwerk terecht komt. Ik vind het belangrijk om te kijken naar hoe scholen veldwerk aanpakken en ik hoop dat op basis van dit onderzoek anderen geïnspireerd raken om ook veldwerk op te gaan zetten. Voor de scholen in de regio is dit onderzoek relevant, omdat dan zal blijken, hoe hun beleid, wat betreft veldwerk uitpakt, wat de rol van de schoolleiding hierin is en hoe de verantwoording van de vakgroep en zelfs de individuele docent is. Voor scholen en onderwijsorganisaties is het onderzoek relevant, omdat het inzicht kan bieden in en urgentie zichtbaar kan maken van schoolbeleid over veldwerk.

Hoofdstuk 2 - Veldwerk

2.1 Wat verstaan we onder aardrijkskunde veldwerk

In de eerste editie van het Handboek voor vakdidactiek aardrijkskunde wordt het begrip veldwerk gedefinieerd. "Heel eenvoudig gezegd is veldwerk onderwijs buiten, waarbij de omgeving de leer bron vormt. Het is dus onderwijs zonder boeken: de werkelijkheid zelf is de bron van kennis in plaats van het boek of de docent. Voor het vak aardrijkskunde geldt dat daarbij zowel de fysisch als sociaal geografische invalshoek kan worden gekozen" (Van den Berg et al., 1995, p. 163). De tweede editie uit 2009 van het handboek vakdidactiek aardrijkskunde geeft al iets uitgebreidere definitie van veldwerk. "Veldwerk is een werkvorm die zich voor een groot deel buiten de school afspeelt en kan in de omgeving van de school plaatsvinden, maar dat hoeft niet. Veldwerk kan om verschillende redenen in andere delen van Nederland of zelfs over de landsgrenzen, bijvoorbeeld in een Europese stad of in de Ardennen plaatsvinden" (Van den Berg et al., 2009, p. 240). In de publicatie "Aardrijkskunde onderwijs onderzocht" (Van der Schee & Béneker, 2012) doet Katie Oost verslag van haar promotieonderzoek naar veldwerk bij aardrijkskunde in het vmbo. Een van haar voorlopige conclusies is dat "veel docenten aardrijkskunde in Nederland graag veldwerk doen, maar niet heel vaak en niet erg onderzoekend" (Oost, 2012). In de KNAG publicatie "Veldwerk- mensenwerk" (De Bock, 2005) schrijft Ineke de Bock "met veldwerk krijg je de leerlingen de klas uit en naar buiten, waar ze de theorie in de praktijk kunnen aanschouwen. Tevens oefenen de leerlingen samen te werken bij het systematisch verzamelen van gegevens en de verwerking hiervan". Met andere woorden; veldwerk is een begrip dat leeft in het aardrijkskunde onderwijs, het houdt de gemoederen bezig en docenten zijn zich ervan bewust dat ze het eigenlijk zouden moeten uitvoeren om het vak aardrijkskunde levendig, actueel, boeiend en relevant te maken. Het is echter ook meteen duidelijk dat veldwerk vele verschillende gedaantes kan aan nemen. In een brede zin is het mogelijk om te variëren tussen een buitenlandse reis en een lesuur in de wijk rond de school. Voor beide mag de term veldwerk gebruikt worden. Ook het feit dat veldwerk vaak gecombineerd wordt met andere vakken maakt de discussie en het onderzoek naar veldwerk in het onderwijs lastig. Als we kijken naar de internationale literatuur dan zien we dat er vooral in de UK veel aandacht is voor veldwerk. Hier hebben ze een lange traditie in veldwerk in het aardrijkskunde onderwijs. Het wordt door Lonergan & Andresen (1988) omschreven als onderwijs dat gaat om een onderwerp of deelonderwerp van het vak (aardrijkskunde) waarbij buiten de vier muren van het klaslokaal onder aansturing een leerproces plaatsvindt door middel van eerste hands ervaringen die door de leerlingen opgedaan worden. Voorwaarde is wel dat er een vorm van actieve betrokkenheid bij plaatsvindt. Deze definiëring heeft geleid tot een indeling in typering van veldwerkactiviteiten (Gold et al., 1991):

1. Kort veldwerk; beperkte reis, beperkte tijd.
2. Excursie: Beperkte activiteit, grotere reis.
3. Cursus op locatie: verre reis en langere periode.
4. Studie tour: activiteiten op verschillende locaties
5. Project werk: Leerling neemt deel aan praktijk en doet aan deelnemend observeren.

Of deze indeling ook voor het Nederlandse onderwijs relevant is en voor dit onderzoek bruikbaar is, is maar de vraag. Wij maken, naar mijn mening, in de Nederlandse onderwijspraktijk nauwelijks

onderscheid tussen de verschillende benamingen en gebruiken termen als excursie en veldwerk door elkaar. Ook de term projectwerk heeft in de Nederlandse context een heel andere betekenis dan hierboven wordt weergegeven; in Nederland is project werk juist actief in een groep of met peers samenwerken. Wellicht is het goed een eigen indeling te maken die beter aansluit bij de Nederlandse onderwijssituatie. Op basis van ervaring en onderzoek zou ik zeggen dat we kunnen praten over een driedeling waarbij als we kijken naar de bovenstaande indeling de Cursus op locatie en het project werk in het Nederlandse onderwijs systeem niet voorkomen of een andere betekenis en inhoud hebben. De driedeling die relevant is voor het Nederlandse onderwijs is:

Veldwerk: Een onderzoek buiten het klaslokaal, in het veld voor een deelonderwerp van een schoolvak.

Excursie: Is een uitstapje door een groep mensen (klas), met educatieve doeleinden

Studiereis: Reis ondernomen om studie van iets te maken.

Resumerend: Veldwerk is een leeractiviteit die zich buiten de vier muren van het klaslokaal afspeelt. Een studiereis is een langere periode dan 1 dag met als doel om iets te gaan bestuderen. Een excursie, ook wel omschreven als een educatief uitstapje met een doel, kan een dag maar ook meerder dagen zijn (wikipedia.org, laatst bezocht 20-05-2013). Bij veldwerk wordt vaak een gerichte onderzoeksoopdracht in het veld uitgevoerd, het kan een onderdeel zijn van een excursie of van een meerdaagse studiereis. Tijdens een studiereis maak je excursies naar musea of waardevolle educatieve punten en voer je veldwerk uit om te leren met eerste hands ervaringen. Vanuit de school kun je ook eendaagse excursies uitvoeren, ook hierbij kun je veldwerk laten uitvoeren. Veldwerk kun je ook direct vanuit de school laten plaatsvinden en kan zelfs in één à twee lesuren uitgevoerd worden.

Voor mijn PGO richt ik mij specifiek op het veldwerk. Het is dan ook van belang om in de interviews een brede en heldere maar bondige omschrijving van veldwerk aan de docenten voor te kunnen leggen zodat ze daarmee gericht antwoord op de vragen kunnen geven. De definitie die ik hiervoor zal hanteren is de volgende:

“Veldwerk is een werkvorm die zich voor een groot deel buiten de school afspeelt en kan in de omgeving van de school plaatsvinden, maar dat hoeft niet. Veldwerk kan om verschillende redenen in andere delen van Nederland of zelfs over de landsgrenzen, bijvoorbeeld in een Europese stad of in de Ardennen plaatsvinden.” (Berg van den et al, 2009, p. 240)

2.2 Wat blijkt de waarde van veldwerk te zijn volgens de literatuur

Ook hier is wel het één en ander over te vinden. Als we allereerst naar de Nederlandse literatuur gaan kijken, zie je dat er in zijn algemeenheid veel waarde aan het leren buiten het klaslokaal wordt toegekend. “Leerlingen vinden veldwerk over het algemeen leuk, omdat het eens wat anders is. Het is spannender om buiten op pad gestuurd te worden. Daarnaast biedt veldwerk de gelegenheid om de theorie in werkelijkheid te ervaren, liefst op een zelf ontdekkende manier”(Van den Berg et al., p. 241, 2009). “De ervaring leert dat het leerrendement van een veldwerk vele malen groter is dan van een gewone les. Maar bovenal vergroot veldwerk de motivatie voor het vak.” (Van den Berg et al., p.241, 2009).

De waarde van het veldwerk kunnen we ook onderkennen in het doel wat we aan veldwerk geven. Het handboek vakdidactiek aardrijkskunde onderscheidt de volgende doelen voor veldwerk in het aardrijkskunde onderwijs (Van den Berg et al., 2009):

1. Leren kijken/waarnemen en je ergens een voorstelling van maken.
2. Leren kaartlezen
3. Leren wat het is om gegevens te verzamelen en die te analyseren.
4. Het verbinden van theorie en praktijk.
5. Leerlingen in de gelegenheid brengen zich te verwonderen en vragen te stellen over de diversiteit in de wereld om hen heen.

Deze benoemde doelen zijn in sommige gevallen specifiek voor het schoolvak aardrijkskunde of in iets algemenere zin voor de Mens & Maatschappij vakken. Het zijn allen leeractiviteiten die tijdens het veldwerk veelvuldig aan de orde komen. De vakliteratuur schiept sowieso een overwegend positief beeld van de waarde van veldwerk. Veldwerk speelt een essentiële rol in het leveren van relevante inhoud, het ontwikkelen van technische vaardigheden en levert een belangrijke ervaring in het onderzoeksproces. De mogelijkheid om conceptuele en theoretische inzichten te toetsen met empirisch bewijs, dat verkregen is door mensen te ontmoeten en gebieden te onderzoeken, is de duidelijke meerwaarde van veldwerk (McGuinness & Simm, 2005). Daarbij zijn er tevens een aantal elementen te benoemen die veldwerk tot een geslaagde onderneming maken (Foskett, 1999).

Ten eerste kunnen we stellen dat er positieve effecten zijn voor zowel de cognitieve ontwikkeling als de sociale ontwikkeling. Ook vormen de fysiek uitdagingen van veldwerk een belangrijke stimulerende factor.

Het tweede element is dat ervaringsleren de leerresultaten van de leerling verbetert. Met name Ausubel's begrip 'betekenisvol leren' (Ausubel, zoals aangehaald door Foskett, 1999, p. 160) geeft aan dat het onderwijs gericht moet zijn op het leren door middel van ervaring in plaats van het uit het hoofd leren van rijtjes feiten. Ons onderwijs, dat in belangrijke mate uitgaat van die constructivistische benadering, heeft veel belang bij zo'n aanpak van hypothetiseren, actief onderzoeken en testen van nieuwe ideeën in een nieuwe omgeving. Daarbij is het ook nog eens zo dat het leren in een vreemde omgeving bevorderend kan zijn voor de sociale en persoonlijke ontwikkeling.

Tot slot het derde element, dat is die van het veldwerk zelf. Mackenzie & White hebben gewezen op de extra cognitieve winst die geboekt wordt door over te gaan naar 'actief leren' in tegenstelling tot

'passief leren'. Zij suggereren dat 'memorable belevissen' het leerproces versterken en op de lange termijn de kennis verbeteren (Mackenzie & White, zoals aangehaald door Foskett 1999, p. 160). Ook de affectieve winst van het op veldwerk gaan, is aanzienlijk. Bij de affectieve doelen moeten we vooral denken aan zaken als interesse, waardering en belangstelling voor het vak.

Wetenschappelijk onderzoek laat dus zien dat de waarde van veldwerk voor het aardrijkskunde onderwijs behoorlijk groot is, vanuit de praktijk wordt dit door de docenten bevestigd.

2.3 Is er een indeling te maken voor veldwerk

Bij het bespreken van de bovenstaande elementen van veldwerk moet opgemerkt worden dat het niet mogelijk is om een harde indeling te maken voor soorten veldwerk. Er zijn vele varianten voor het indelen van veldwerk. Een belangrijke indeling die in veel onderzoeken gebruikt wordt is die van Swaan en Wijnstekers (1995, p.165-167). Zij geven drie andere manieren waarop je veldwerk zou kunnen indelen. Het kan zijn naar vrijheidsgraad, benodigde tijd en de aard van de organisatie. Deze drie factoren spelen een belangrijke rol bij alle vormen van veldwerk.

Vrijheidsgraad: een belangrijke vraag die je als docent moet stellen voor je op veldwerk gaat, is de vraag wat je wil aansturen en wat je de leerlingen zelf laat doen. Door het geven van meer vrijheid krijgen de leerlingen meer verantwoordelijkheidsgevoel en zal de intrinsieke motivatie groter zijn.

Benodigde tijd: Tijd is een belangrijke factor bij veldwerk, zowel voor de docent als voor de leerlingen. Er zijn vele tijdspaden aan te geven voor veldwerk en het is erg afhankelijk van de opdracht en het onderwerp hoeveel tijd ervoor ingeruimd wordt. Varianten zijn er van enkele dagdelen tot meerdere dagen en enkel lesuur tot meerdere al dan niet aaneengesloten lesuren.

Aard van de organisatie: Hierbij gaat het om de manier waarop de klas aan het werk gaat, dat kan klassikaal of in groepjes zijn. Daarnaast kun je ook nog kiezen om alle groepen hetzelfde te laten doen of alle groepen een ander deelonderzoek te laten uitvoeren. Dit laatste wordt het complementair veldwerk genoemd en heeft als voordeel dat elke groep een bepaalde verantwoordelijkheid heeft ten opzichte van een andere groep. Dit kan erg motiverend werken, maar kan er ook voor zorgen dat het hele veldwerk spaak loopt. Ook kan er gekozen worden voor een circuitvorm, hierbij laat je elk groepje steeds een andere deelopdracht doen. De leerlingen schuiven steeds door zodat iedereen na afloop bij alle opdrachten langs geweest is. Dit is vooral handig als er bepaalde materialen bij het veldwerk nodig zijn waar er niet voldoende van zijn voor de hele groep (te denken valt aan GPS, grondboren etc.).

Het mag duidelijk zijn dat veldwerk vele verschillende vormen kent en dat daarbij niet één model maatgevend is.

Hoofdstuk 3 Methodiek

3.1 Onderzoeksmethodes

Omdat ik een beeld van veldwerk in de regio wil neer zetten en geen vergelijking wil maken tussen verschillende scholen, is werken met kwantitatieve data niet aan de orde. Ik doe geen vergelijkend onderzoek tussen scholen of docenten maar een oriënterend onderzoek naar de werkwijze aangaande veldwerk en de aanpak van obstakels hierin door docenten. Bovendien leent mijn beperkte selectie aan respondenten zich niet voor betrouwbaar statistisch onderzoek.

Ik heb dan ook bewust gekozen om niet aan de slag te gaan met een kwantitatief onderzoek maar juist met opzet gekozen voor een kwalitatief onderzoek, waarbij ik door middel van uitgebreide antwoorden en door middel van doorvragen en persoonlijk contact het verhaal achter het veldwerk op school te weten kon komen. Op deze manier kan ik naar mijn mening het meest effectief achterhalen wat de ervaringen op school zijn met veldwerk. Tevens is doorvragen een goede manier om erachter te komen waar de docenten tegenaan lopen. Een achterliggende reden voor het gebruik van diepte-interviews is dat scholen vaak in schoolplannen en gidsen hoog opgeven over veldwerk dat ze zouden uitvoeren, maar dat dat in de praktijk vaak wel tegenvalt. Om hier achter te komen is het interview het aangewezen onderzoeksinstrument (Kallenberg et al, 2011). Ook kies ik ervoor om de respondenten en de scholen waar ik de interviews afgenomen heb te anonimiseren. Wel zal ik de uitgewerkte interviews opnemen in het onderzoek als bijlagen. Dat doe ik omdat ik de lezer de mogelijkheid wil geven de interviews helemaal te lezen, indien daar belangstelling voor is. Ook is het wenselijk in verband met de navolgbaarheid. Ik zal de interviews opnemen en in het onderzoek refereren aan respondent A, B, C, D. Deze verslagen zijn in verband met de navolgbaarheid gecontroleerd door de geïnterviewde docenten en indien zij daarom gevraagd hebben aangepast. Alle respondenten hebben mij het uitgewerkte interview terug gestuurd met enkele kleine aanpassingen. Deze aanpassingen heb ik direct overgenomen.

3.2 Selectie respondenten

Ik richt mij op de docenten, die verantwoordelijk zijn voor de organisatie van veldwerk op scholen in de regio Den Haag, Rotterdam. Dit is de regio die de lerarenopleiding van de Hogeschool Rotterdam tracht te bestrijken. Door docenten van de scholen in deze regio te benaderen en te bevragen op hun beleid ten aanzien van veldwerk hoop ik een beeld te krijgen. Op deze manier kan ik het beste achterhalen hoe docenten en schoolleiders aankijken tegen veldwerk en hoe zij hier concreet invulling aan geven. Ik heb voor mijn onderzoek zes docenten uit de regio aangeschreven. Dit zijn docenten op verschillende scholen in verschillende delen van de regio. Ik heb de docenten uit mijn persoonlijke netwerk aangeschreven, waarbij ik als criteria had dat het docenten moesten zijn met enige ervaring maar ook niet met zoveel ervaring dat ze al jaren hetzelfde programma draaien en dat er in meer of mindere mate iets van veldwerk in het curriculum is opgenomen. Net nieuwe en juist afgestudeerde docenten leken mij niet geschikt omdat zij nog vaak een positie moeten verwerven en hun handen vol hebben aan het goed laten verlopen van de reguliere lessen. Ook heb ik niet de oude docenten aangeschreven omdat er kans is dat zij vaak al een vast programma hebben en vinden dat dat het enige juiste is. Tevens zijn de respondenten werkzaam op scholen die niet als extreem te boek staan. Hiermee bedoel ik dat het geen scholen zijn die ergens in uitschieten of met

een bepaalde identiteit te boek staan. In totaal heb ik zes docenten aangeschreven waarvan er vier gereageerd hebben. Aangezien het onderzoek aan het eind van het schooljaar plaats heeft gevonden is het aannemelijk dat de hoge werkdruk in het onderwijs aan het eind van het schooljaar oorzaak is van het niet reageren van enkele docenten. Hierin ligt ook de reden dat ik niet verder ben gaan zoeken naar andere respondenten.

3.3 Instrumenten en dataverwerking

Een goed instrument bij semigestructureerde interviews is een vragenlijst aan de hand waarvan je een interview kunt afnemen (Kallenberg et al., 2011). Bepaalde vragen dienen aan alle respondenten gesteld te worden, dit is noodzakelijk voor een betrouwbaar resultaat. Daarnaast kan de interviewer natuurlijk afwijken van de vragen, door kritisch doorvragen en toevoegingen. De vragenlijst die ik gehanteerd heb voor de interviews staat in bijlage 5. Aangezien ik een onderzoek doe naar de werkwijze van docenten op scholen wil ik mij niet beperken tot gesloten vragen, maar juist door halfopen vragen en doorvragen zoveel mogelijk informatie achterhalen.

De manier waarop ik hun visie wil achterhalen is door middel van één op één diepte-interviews met vakdocenten aardrijkskunde. Ik heb dus semigestructureerde interviews afgenomen bij aardrijkskunde docenten op verschillende scholen. Veelal waren dat vakgroep voorzitters maar niet allemaal. Ik heb er bewust voor gekozen geen vragenlijsten op te sturen of de interviews telefonisch af te nemen. Dit omdat ik middels het diepte interview echt in gesprek wilde komen met de betreffende docenten.

De kwalitatieve gegevens die ik heb verkregen uit de interviews verwerk ik in een samenvattend verhaal per school. Hierin beschrijf ik de bevindingen uit het interview en probeer ik een beeld te schetsen van hoe het veldwerk op de betreffende school door de betreffende docent wordt uitgevoerd. Deze verwerking van het interview leg ik, voordat ik het in het PGO opneem, ter beoordeling voor aan de docent waarmee ik het interview heb gehad om te verifiëren of het een correcte weergave is van het gesprek dat we hebben gehad (member validation) (Bryman, 2008). Als deze voorgelegde casus beschrijving door de docent is goedgekeurd ga ik kijken of ik de categorieën, waarin ik de deelvragen heb ingedeeld, kan terug vinden. Aan de hand hiervan wil ik de deelvragen proberen in beeld te brengen om zo tot een beantwoording van de hoofdvraag te komen. Het gaat mij nogmaals niet om een vergelijking te maken tussen goed en minder goed maar ik wil een beeld schetsen waarin duidelijk wordt hoe docenten in de regio hun veldwerk vormgeven. In de hoop dat het voor andere docenten een inspiratiebron kan zijn. Ik voeg de verslagen van de interviews bij als bijlagen en ik gebruik stukjes uit de vier interviews om de antwoorden op de deelvragen weer te geven. De conclusies daaruit zal ik dan gebruiken om de hoofdvraag te beantwoorden.

3.4 Samenvattend

Vanuit mijn werk als lerarenopleider aardrijkskunde aan de Hogeschool Rotterdam heb ik in de regio een heel netwerk van aardrijkskunde docenten opgebouwd. Middels dit netwerk heb ik vier docenten geselecteerd om te bevragen op hun veldwerkbeleid. Ik kies hierbij scholen waarvan ik weet dat er (aardrijkskunde) veldwerk in het curriculum is opgenomen. Bij die scholen zal ik op zoek gaan en door middel van een diepte interview met de vakdocent naar de ervaringen met veldwerk vragen. Ik hoop middels dit interview er achter te komen wat de valkuilen, de problemen en belemmeringen zijn maar ook wat de gevonden oplossingen zijn. Ik wil, met andere woorden, boven tafel krijgen hoe het komt dat sommige scholen hun veldwerk (voor het vak aardrijkskunde) wel goed georganiseerd krijgen. Van elk interview maak ik een verslag in de vorm van een casus beschrijving. Dit verslag van het interview leg ik voor aan de betreffende respondent om te verifiëren (member validation) of het klopt wat er in beschreven staat. De interviews zijn opgenomen als bijlagen.

Hoofdstuk 4 – Resultaten

In dit deel gebruik ik de uitkomsten van de verschillende interviews die ik gehouden heb met de diverse aardrijkskunde docenten uit het werkveld in de regio Den Haag /Rotterdam om de deelvragen te beantwoorden. Ik probeer op die manier weer te geven hoe veldwerk er in de regio bij een aantal scholen uitziet. Het is geen onderzoek naar de mate waarin veldwerk plaatsvindt en ook niet een onderzoek naar de effectiviteit van veldwerk. Toch komen deze aspecten wel aan de orde. De volledige verslagen zijn in volgorde van afname opgenomen als bijlagen in dit PGO verslag. Ik zal nu stuk voor stuk de deelvragen, die opgedeeld zijn in vier categorieën, behandelen.

4.1 Organisatorisch

In deze paragraaf ga ik in op de aspecten die betrekking hebben op deelvraag A: het organisatorisch vlak. De vragen die daarbij aan de orde komen zijn:

1. Hoeveel veldwerk organiseert de school?
2. Hoe financiert de school het aardrijkskunde veldwerk?
3. Hoe is de personele inzet georganiseerd?
4. Hoe gebruiken VO scholen hun omgeving (fysieke omgeving en netwerk) voor veldwerk?

Vrijwel alle respondenten waren voorafgaand aan het interview heel terughoudend en aarzelend over de hoeveelheid veldwerk. Wellicht, omdat zij weten dat ik als lerarenopleider aardrijkskunde voorstander ben van het uitvoeren van veldwerk, voelden zij enige druk om meer te doen. Wat echter steeds terugkwam was dat al pratende de docenten erachter kwamen dat zij eigenlijk best heel veel veldwerk deden.

“Er staat al aardig wat op de rit. In verband met de ontwikkelingen op school zoals de verticalisering en echt nieuw vormgeven van onderwijsprogramma’s zijn er wat wilde ideeën over een uitbreiding van het veldwerk. Heel langzaam krijgen die waarschijnlijk in de komende jaren wat meer body.”

Vaak kwam tijdens het gesprek ineens naar boven welke excursies zij allemaal doen en ook paste er door de brede definitie van veldwerk veel meer uitstapjes onder de noemer veldwerk. Concluderend op deze vraag, kan ik stellen dat alle docenten die deelgenomen hebben aan de interviews wel één of meerdere keren per jaar veldwerk doen op hun school. Soms alleen voor het vak aardrijkskunde, maar ook vaak in een wat bredere context voor het vak M&M.

Op de vraag hoe het veldwerk gefinancierd wordt (A 2), heb ik een minder helder beeld gekregen. De meeste docenten vinden het normaal dat de uren van docenten vrijgemaakt worden voor veldwerk. In de meeste gevallen wordt er een bijdrage gevraagd van de ouders, hiermee zijn geen noemenswaardige problemen gemeld.

“Financiële aspecten zijn nauwelijks een probleem voor het veldwerk dat we hier op school doen”.

In enkele gevallen wordt er een beroep gedaan op de financiële potjes binnen de school of is er een fonds van de gemeente waar bij aangeklopt kan worden.

Op het gebied van personele inzet (A 3) is door de geïnterviewde wel het een en ander gezegd maar meestal was dit voor hen ook voor de hand liggend; *“Het is leuk om op veldwerk te gaan dus moet dat georganiseerd worden”*. Dat je dan docenten vrij moet maken is evident. Wel werd door vrijwel alle respondenten gezegd dat het irritant is dat dat van bepaalde personen afhangt. Er zijn bij alle docenten wel frustraties dat sommige collega’s niet te motiveren zijn om zich wat extra in te spannen om na de laatste les nog wat organisatorische zaken af te stemmen. Ook is het lastig volgens de docenten dat de organisatorische verantwoording in handen is van een enkeling die dan ook direct eigenaar van de excursie of het veldwerk is. Mocht dan in geval van ziekte of baanwisseling die docent er niet zijn, dan is de excursie en de kennis erover gelijk uit het programma. In gevallen waarbij het veldwerk deel uitmaakt van een vast jaarprogramma, is deze verantwoording vaak breder gedeeld. Ook wordt door de schoolleiding dan vaak de organisatie van de excursie in de jaartaak toebedeeld.

“De organisatie van veldwerk gaat doordat er iemand verantwoordelijk wordt gesteld uit de vakgroep M&M voor een bepaalde excursie”.

Uit de interviews komt dat er weliswaar veldwerk in de directe omgeving gedaan wordt, maar dat er ook vaak nog te moeilijk en te ver weg gedacht wordt. Een mooi voorbeeld daarvan heeft respondent C in zijn interview gegeven; *“We wonen aan het strand, de school staat op nog geen 200 meter van de Noordzee en de Haringvlietdam, we kijken erover uit en wij doen er niks mee. Dat is ongelooflijk, al zeg ik het zelf”*.

4.2 Problemen

In paragraaf 3.2 komen aspecten aan de orde die ingaan op deelvraag uit categorie B. Hier zien we een aantal obstakels steeds terugkeren. Dat zijn met name problemen op het gebied van de combinatie organisatie, verantwoordelijkheid en tijd.

“Nee, dat wordt wel als onderwijs tijd gezien (veldwerk, red.) hier op school maar het is niet geborgd hier binnen de organisatie, zeker niet binnen de Mavo afdeling, mijn collega is een beetje de gangmaker van het waterproject en op het moment dat zij ziek uitvalt, denken de collega’s en ik zelf eigenlijk ook van ‘Nou we weten niet waar ze al die documenten heeft en hoe de organisatie moet, laten we maar een jaartje overslaan’, we doen het volgend jaar wel weer een keer.”

In veel gevallen wordt het toch als een extra belasting ervaren en is de frustratie groot als er collega’s niet mee willen werken of niet ook een stapje extra willen zetten. Gevaar hierbij is dat men op elkaar gaat zitten wachten met het idee: als die niks doet doe ik ook niks. Dit wordt wel vaak als erg jammer gezien. Dat bepaalde essentiële kennis op het gebied van organisatie, inhoud en benodigde adressen en contactpersonen niet centraal gedeeld zijn, maar ergens op een computer van een collega staan, maken dat het in de organisatie moeilijk kan lopen. Tijd wordt in zijn algemeenheid in het onderwijs als beperkende factor ervaren, maar op het gebied van veldwerk komt dat helemaal tot uitdrukking. Veel docenten voelen de druk om het boek uit te krijgen en ervaren dat dit vaak ten kostte gaat van veldwerk. Het gegeven dat de organisatie altijd meer tijd in beslag neemt dan een gewone les, maakt dat men soms wat terughoudend is om veldwerk op te

zetten. Doordat docenten vaak meerdere functies hebben, zij moeten meerder vakken geven, kunnen zij zich niet helemaal toewijden aan één vakgebied.

“Ja, soms geven ouders kritiek op het gebied van de regels, dan zijn ze het er niet mee eens dat er bv. voor het drinken een bepaalde regelgeving is. Soms hoor je ook wel van collega’s dat ze het teveel gedoe vinden en teveel werkdruk oplevert”.

4.3 Oplossingen

In het interview met respondent A komt naar voren dat hij het zoekt in de samenwerking met andere vakken, zoals biologie, en door het veldwerk te verankeren in het jaarprogramma. Respondent A geeft aan dat de verantwoordelijkheid en het bezit van de excursie gedeeld wordt door het zowel op te nemen in een jaarprogramma als ook door het te delen met collega’s en een centraal bestand op school te hebben met toedeling in jaartaken.

“Het heeft ermee te maken dat het in het programma van toetsing en afsluiting geborgd zit. Aan het begin van het jaar krijgen ouders en kinderen die boekjes en daarin staat in welke week ze op excursie naar Den Haag en Rotterdam gaan. Er staat ook in hoe zwaar het mee telt voor het eindcijfer dus dan heeft het een bepaald officieel karakter waardoor je het wel uit je hoofd laat om te zeggen nou de een docent is ziek, laten we maar niet gaan”.

Vrijwel alle respondenten geven aan dat het, als de collega’s niet meewerken of geen tijd willen investeren, toch gewoon door moet gaan en het dan maar zonder die collega’s geïnitieerd moet worden. Deze collega’s zullen later toch wel moeten volgen.

“Het zou eigenlijk gewoon moeten zijn dat het vast staat in de jaarplanner, dat je het af en toe aanpast en dat het vast staat dat het ieder jaar gebeurt. Iedereen wil dat”.

Wellicht de belangrijkste vraag voor dit PGO is wat scholen van elkaar kunnen leren (C 2). Wat in ieder geval opvalt, is dat iedere school het veldwerk op haar eigen wijze organiseert. Veelal komt dat ongeveer op hetzelfde uit; veldwerk en excursies worden gedragen door een klein groepje enthousiaste docenten, zij trekken de rest mee en zorgen dat het ieder jaar plaats vindt. Wat deze docenten van elkaar kunnen leren, is dat het valt of staat bij het enthousiasme van bepaald trekkers. Dit is bijna een vast staand gegeven. Om toch die last wat te verlichten is het goed om de informatie zo open mogelijk met elkaar binnen de school te delen. Hierdoor ontstaat een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

“Er valt meer te halen in de voorbereiding. De vrijheid die je geeft, zou je nog verder kunnen doorvoeren door de kinderen ook mede eigenaar te maken van het programma dat je afloopt. Dat doen wij zelf nog niet maar dat is wel iets wat wij eigenlijk zouden moeten doen”.

Wat ook blijkt is dat als het veldwerk opgenomen is in een jaarplan, het veel beter verankerd is in de school. De taken worden hierdoor opgenomen in het schoolplan en er worden uren voor toegekend. Dit draagt bij tot een terugkeren van het veldwerk. Wat hierbij opvalt, is dat zodra het opgenomen is in een jaarplan er een soort traditie ontstaat en er een cultuur van veldwerk en excursies op de school komt. Hoe langer die vaste jaarlijks terugkerende veldwerken bestaan hoe makkelijker de

organisatie is en hoe onwrikbaarder het bestaansrecht. Wel is bij vrijwel alle veldwerken en excursies opvallend dat de doelen zelden benoemd worden en op papier staan. *“Ik zou zeggen, zet het eens goed op papier, maak een plan, schrijf je doelen op voor wat je wil gaan bereiken en dan zou ik gewoon bij de eerste klas beginnen. Dan zou ik, van voor af aan beginnen met iets nieuws en dan heb je na drie jaar een heel nieuw programma dat verfrissend is.”*

Ook is meerdere malen aan de orde gekomen dat veldwerk eigenlijk opgenomen dient te worden in een doorgaande leerlijn.

4.4 Good Practice

Het veldwerk dat de docenten uitvoeren, kan in mijn ogen in vele gevallen zelfs doorgaan als voorbeeld van Good Practice. Wellicht dient het hier en daar afgestoft te worden en moet het weer eens nieuw leven ingeblazen krijgen. De vraag wie dan eigenaar en verantwoordelijk is, lijkt mij hierbij van wezenlijk belang. Voorbeelden van Good Practice zijn dus bij de scholen die ik bezocht heb te vinden. Te denken valt aan de school in Zoetermeer; Respondent D noemt daar een excursie die al een traditie van meer dan dertig jaar heeft en zeker als voorbeeld kan dienen. Hij wees mij op zijn beurt weer op een voorbeeld van een school, het Boni college in Utrecht, waar de excursies opgenomen zijn in een doorlopende leerlijn en gaf mij dat als voorbeeld van een Good Practice. Ook op de school van respondent A vindt al jarenlang een excursie naar Den Haag plaats, die behoorlijk goed in elkaar steekt en die positief gewaardeerd wordt. Resumerend kan ik echter zeggen dat ik niet de indruk heb gekregen dat de docenten zelf overtuigd waren van de kwaliteit van hun eigen veldwerk terwijl ik als buitenstaander een behoorlijk positieve indruk heb gekregen van wat er op de scholen uitgevoerd wordt. Ik denk dat dat negatieve zelfbeeld over de stand van zaken in het eigen veldwerk te maken heeft met het feit dat het veelal niet verankerd is in het curriculum en met het feit dat niet helder is wanneer een veldwerk nou goed is, met andere woorden een gebrek aan Good Practice voorbeelden. Ook speelt het feit dat de doelen niet gedefinieerd zijn, of dat ze lange tijd geleden door anderen gedefinieerd zijn een rol. Hierdoor zijn de doelen van het veldwerk niet helder op het moment van uitvoering.

Hoofdstuk 5 – Conclusie

Het lijkt me goed hier allereerst nog eens de hoofdvraag te herhalen. Daarna zal ik met behulp van de eerder genoemde antwoorden op de deelvragen een beeld trachten te schetsen dat een antwoord geeft op de hoofdvraag. Met deze conclusie denk ik een aantal aanbevelingen te kunnen formuleren, die het uitvoeren van veldwerk kunnen bevorderen. De hoofdvraag is als volgt:

Hoe organiseren VO scholen hun veldwerk voor het vak aardrijkskunde?

5.1 Conclusie

Naar aanleiding van de gevoerde gesprekken op de vier scholen kan ik concluderen dat de docenten graag veldwerk in het aardrijkskunde onderwijs willen uitvoeren. Ze zijn allen overtuigd van het belang en de educatieve waarde van veldwerk. De meeste docenten die ik gesproken heb voeren zelf ook veldwerk uit en doen dat op zeer uiteenlopende manieren. De antwoorden van de deelvragen hebben geleerd dat de docenten binnen een vakgroep vaak onderling afstemmen wie het veldwerk organiseert, die betreffende docenten bepalen weer hoe het veldwerk georganiseerd wordt. Op het gebied van financiën zijn meestal geen grote problemen gemeld, tenzij het om grote meerdaagse excursies naar het buitenland gaat. De problemen bij het organiseren van veldwerk liggen met name op het gebied van de combinatie organisatie, verantwoordelijkheid en tijd. Veelal wordt hierover geen duidelijkheid gegeven door de schoolleiding.

Toch wordt ondanks deze belemmeringen wel veldwerk opgezet en uitgevoerd. In de praktijk komt dat erop neer dat onderling binnen de vakgroep afspraken gemaakt worden en dat veel veldwerkvoorbereiding er in de verloren uurtjes, als die er al zouden zijn, gedaan wordt. Wat helder naar voren komt, is dat veldwerk in het onderwijs altijd afhankelijk is van een aantal docenten die de kar trekken op het gebied van veldwerk. Dit kost vaak veel energie en tijd die niet altijd terug te vinden is in de taakomschrijving en uren toedeling. Gevolg is dat veel veldwerk nogal ad hoc en pragmatisch georganiseerd wordt terwijl het, zoals ook blijkt uit de gesprekken, gebaat is bij een zekere traditie, herhaling en verankering in het curriculum.

Inhoudelijk varieert de organisatie van veldwerk natuurlijk vaak omdat doel en onderzoeksgebied variëren. Toch kunnen we, als we daar op meta niveau naar kijken, ook wel een aantal overeenkomsten in zien. Vaak wordt samenwerking gezocht met meerdere vakken om zo meer bemensing en lesuren te verkrijgen. De eigen omgeving van de school wordt graag gebruikt om veldwerk uit te voeren. Klassen worden vaak in kleinere groepjes opgedeeld en met opdrachten aan het werk gezet. Die opdrachten moeten ze op verschillende punten uitvoeren. Lopen, fietsen, openbaar vervoer en gehuurde bussen zijn de transportmiddelen die door de organisatie ingezet worden. Duidelijke regels worden door de docenten voor het veldwerk en het vervoer als belangrijk aangegeven. Dit krijgt in de organisatie ook steevast een rol.

5.2 Aanbevelingen

Op grond van dit onderzoek wil ik nog enige aanbevelingen doen ter bevordering van veldwerk in het onderwijs.

Om veldwerk in het aardrijkskunde onderwijs te bevorderen is het van belang dat het een vaste plek heeft in het onderwijsprogramma van de school. Dat daarbij tijd voor vrijgemaakt moet worden voor de docenten om het te organiseren is evident. Hierbij is van belang wie er verantwoording krijgt voor de organisatie van veldwerk. Veelal is dat de vakgroep voorzitter, maar in veel gevallen is de pure aardrijkskunde vakgroep niet meer aanwezig. Vaak is er sprake van een vakgroep M&M en geven binnen die vakgroep de docenten verschillende vakken, soms zelf nog buiten het vakgebied van M&M. Hierdoor is de tijdsdruk hoog en ook de verantwoording voor de organisatie van veldwerk niet helder. Het is dan ook raadzaam om vanuit management niveau bepaalde docenten verantwoordelijk te maken voor veldwerk. Zij zouden dan de trekkers moeten zijn waarbij zij tijd en middelen krijgen, maar ook een zekere mate van autoriteit zodat het niet voor collega's een vrijblijvende activiteit wordt om deel te nemen aan veldwerk. Als veldwerk dan vervolgens een vast deel is van het onderwijsprogramma en ieder jaar herhaald wordt, met evt. bijstellingen een aanscherpingen, zal het een zekere traditie worden en een belangrijk aspect in de profilering van het vak en de school.

Mijn aanbeveling is dan ook kort en bondig samen te vatten:

Zorg dat er op de school beleid is, zowel vanuit het management naar de docenten als wel docenten naar de leerlingen, ten opzichte van veldwerk.

Dat beleid behelst dat men:

- Zorgt dat er tijd voor veldwerk beschikbaar is voor zowel docenten als leerlingen.
- Zorgt dat de verantwoordelijkheid voor het veldwerk helder is.
- Zorgt dat er duidelijke regels voor het veldwerk zijn.

Voor de vakgroep geldt dat zij zorgen voor:

- Verankering van het veldwerk in de vakgroep door kennisdeling.
- Heldere doelen voor ieder veldwerk.
- Opname in het jaarplan.

Als dan het veldwerk vorm heeft gekregen is het zaak het te herhalen, bij te stellen en te verbeteren zodat het uiteindelijk een vaste waarde krijgt in het jaarprogramma, een vaste kernwaarde van de opleiding aardrijkskunde wordt en zelfs een profileringspunt van de school.

5.3 Terugblik

Het mag duidelijk zijn dat dit onderzoek naar veldwerk in de regio een eerste aanzet is tot het in beeld krijgen van wat en hoe er aan veldwerk wordt gedaan op een aantal scholen in de regio Den Haag/ Rotterdam. De indruk die uit dit onderzoek naar voren komt is in dit onderzoek beschreven. Uiteindelijk denk ik dat alle docenten behoorlijk verrast waren door het inzicht dat ze zelf al best veel aan veldwerk en excursies doen. Vrijwel alle docenten werden door de interviews weer extra gemotiveerd om enthousiast nieuw veldwerk te ontwikkelen en te implementeren. In vele gevallen bleken de scholen al jaren een aantal vaste veldwerk onderdelen te hebben, alleen kreeg ik uit de interviews de indruk dat niet duidelijk is wie er nou verantwoordelijk voor is en wie eigenaar is van het veldwerk. Dit onderzoek geeft daarom ruimte voor nieuwe vragen. Die kunnen gaan over de kwaliteit van het veldwerk of over het leer rendement maar mijn belangrijkste vervolgvraag na het doen van dit onderzoek is “Wat kunnen wij als Hogeschool Rotterdam betekenen in de regio bij het opzetten van veldwerk?” Het zou de moeite waard zijn om dit te onderzoeken.

Voor mij persoonlijk betekent dit onderzoek naar veldwerk in de regio dat de aandacht die ik in mijn vakdidactiek lessen op de Hogeschool Rotterdam aan veldwerk en excursies geef zinvol is en, indien mogelijk nog uitgebreid mag worden. Dat ik in die lessen dan aandacht moet besteden aan een op de praktijk gerichte manier van veldwerk organiseren waarbij studenten handige en praktische tips krijgen is voor mij een persoonlijke leeropbrengst van dit onderzoek.

Literatuurlijst

- BERG, G. VAN DEN, STIPHOUT, H. VAN, VANKAN, L., (1995). *Handboek vakdidactiek aardrijkskunde*, Amsterdam: Meulenhoff Educatief bv.
- BERG, G. VAN DEN, BOSSCHAART, A., KOLKMAN, R., PAUW, I., VANKAN, L. , (2009). *Handboek vakdidactiek aardrijkskunde*, Amsterdam: Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken.
- BOCK, I. DE. (2005). *Brochure Veldwerk – Mensenwerk*, Universiteit Utrecht, KNAG.
- BRYMAN, A., (2008). *Social research methods*, 3rd ed., Oxford University Press.
- FOSKETT, N., (1999). Forum: Fieldwork in the Geography Curriculum - International Perspectives and Research Issues, *International Research in Geographical and Environmental Education*, 8:2, pp. 159-163.
- GOLD, J.R., JENKINS, A., LEE, R., MONK, J., RILEY, J., SHEPHERD, I. & UNWIN, D., (1991). *Teaching Geography in Higher education. A Manual of Good Practice*. Oxford, UK ; Cambridge.
- KALLENBERG, T., KOSTER, B., ONSTENK, J., & SCHEEPSMA, W., (2011). *Ontwikkeling door onderzoek. Een handreiking voor leraren*. Amersfoort: Thieme Meulenhoff.
- LONERGAN, N. & ANDRESEN, L.W., (1988) Field-based education: some theoretical considerations, *Higher Education Research and Development*, 7, pp. 63-77.
- MACKENZIE, A.A. & WHITE, R.T., (1982). Fieldwork in geography and long-term memory structures. *American Educational Research Journal* , 19, pp. 623-632.
- MC GUINNESS & SIMM, D., (2005). Going global? Long Haul fieldwork in undergraduate Geography, *Journal of Geography in Higher education*, 29 (2), pp. 241-253.
- SCHEE, VAN DER, J. & BÉNEKER, T., (2012). *Aardrijkskunde onderwijs onderzocht*, Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken –Centrum voor Educatieve Geografie.
- SWAAN, M., WIJNSTEKERS, E. (1995), Aardrijkskunde buiten - Veldwerk. In G. van de Berg, *Handboek vakdidactiek Aardrijkskunde*, pp.161-176. Amsterdam: Meulenhoff Educatief bv.
- WIKIPEDIA, 2012. Excursie. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Excursie>, Laatst bezocht op 20-05-2013.

Bijlagen

1 Interview respondent A

Docent aardrijkskunde aan een school te Den Haag.

Datum interview: 22-05-2013

Het College is een openbare scholengemeenschap voor mavo, havo, atheneum en gymnasium. Biedt programma's voor getalenteerde leerlingen op het gebied van sport, dans, techniek en cultuur.

De functie van respondent A is dat hij les geeft in de onderbouw voor het vak aardrijkskunde. Respondent A is mentor van de brugklas en hij zit in de MR.

Hij heeft geen coördinerende rol in de school.

Voordat we over veldwerk voor het vak aardrijkskunde gaan praten definieer ik even nader het begrip veldwerk zodat we ongeveer over hetzelfde idee praten. In de praktijk kan veldwerk veel breder opgevat worden maar de onderstaande definitie is een richtlijn. Respondent A kan zich daarin vinden.

“Veldwerk is een werkvorm die zich voor een groot deel buiten de school afspeelt en kan in de omgeving van de school plaatsvinden, maar dat hoeft niet. Veldwerk kan om verschillende redenen in andere delen van Nederland of zelfs over de landsgrenzen, bijvoorbeeld in een Europese stad of in de Ardennen plaatsvinden.” (Berg van den et al, 2009, p240)

Respondent A is wel betrokken bij de vormgeving van het aardrijkskunde programma. Respondent A hecht veel waarde aan veldwerk maar zegt daarbij gelijk dat veldwerk op de school op het moment niet uitblinkt. Er zou veel meer aan gedaan kunnen en eigenlijk ook moeten worden. Het veldwerk waar respondent A wel bij betrokken is en dat ieder jaar plaatsvindt, is het veldwerk “stadsexkursie” die ze op de school al een geruim aantal jaren ieder jaar trouw uitvoeren. Dit is een jaarlijkse buitenschoolse activiteit die puur gericht is op aardrijkskunde. De leerlingen gaan dan vanuit school de stad in richting centrum van Den Haag. Ze gaan dan in groepjes uitwaaiëren en krijgen gerichte kijkopdrachten mee. Ze moeten dan kijken naar stadsopbouw en structuren in de stad, ook moeten ze proberen de gebouwen of wijken in een tijdperiode te plaatsen. Het loopt parallel aan een hoofdstuk uit het boek de Geo. Het veldwerk duurt een hele dag. De doelen die hij voor ogen heeft met veldwerk is dat het “Buiten de school plaatsvindt”, iets van je eigen omgeving is, aan deze kant van Den Haag zitten we wat dat betreft prima, er zijn allerlei dingen die we hier kunnen onderzoeken, landschappen etc. Het staat wel in de planning om dat meer te gaan doen, zeker nu de nieuwe directie allerlei veranderingen wil doorvoeren. Op een ander manier kennismaken met het vak AK. Ook ziet hij als meer affectief doel dat ze kunnen kijken om door veldwerk aardrijkskunde meer te profileren; te kijken in hoeverre je met gericht veldwerk de keuze voor aardrijkskunde als verplicht bijvak naast je profiel wat kan stimuleren, het is toch een sympathiek component van het vak. Op de vraag waar dat sympathieke dan inzit antwoordt respondent A resoluut “het Buiten schoolse en het actief”, niet in de klas en klassikaal maar in groepjes. Denk hij dat het ook een hoge leeropbrengst kan hebben? Ehhhh Dat denk ik wel, wellicht heel weinig qua omvang van stof maar

wel heel verdiepend Hij haalt het voorbeeld aan van zijn eigen leerstrategie; “ik ben heel visueel ingesteld en dan actief met iets bezig zijn kan dan heel verhelderend werken”. Dat geldt voor heel veel kinderen.

Terugkomend op eerdere opmerking; “er staat al aardig wat op de rit” In verband met de ontwikkelingen op school zoals de verticalisering en echt nieuw vormgeven van onderwijsprogramma’s zijn er wat wilde ideeën over een uitbreiding van het veldwerk. Heel langzaam krijgen die waarschijnlijk in de komende jaren wat meer body. Hierbij wordt gedacht aan een veldwerk/ excursie naar de zandmotor en het achterliggende gebied in de duinen bij Ter Heijde. Dit ligt heel dichtbij de school en is makkelijk op de fiets te doen. Ook worden er combinaties gezocht met andere vakken zoals Biologie. “Dat staat allemaal in de planning, de plannen zijn er, de stukken zijn al voor een deel geschreven”. Bij aardrijkskunde zijn ze ook aan het werk aan doorlopende leerlijnen, dat wordt van school uit gepromoot. Veldwerk is er daar een van, al jaren hebben ze het er over en hoe kunnen ze met de sectie biologie en geschiedenis willen samenwerking maar ja “de waan van de dag he”.

Wat zijn dan die beperkingen?

“De beperkingen zijn de verplichte stof waar je gewoon doorheen moet in een jaar, de methodes hebben dat prachtig ingedeeld en als je dat allemaal af wil krijgen betekent dat dat je eigenlijk geen dag de school uit kunt, tenzij je zegt nou dan doen we dat hoofdstuk niet en dan gaan we daar veldwerk voor in de plaats doen”. “Dat is eigenlijk de keuze die je moet maken, daar wordt nu gelukkig wat meer over nagedacht. We hebben gelukkig mensen in de sectie die ook zeggen van nou we vinden dat ook hartstikke leuk. Dus dat begint nu een klein beetje in de steigers te komen, maar het is allemaal nog heel abstract. Voorlopig zijn het toekomstplannen maar die worden steeds concreter”.

Het vereist wel dat dat veldwerk serieus wordt ingepland en dat kerndoelen gewoon worden opgenomen in het veldwerk. Dat vereist natuurlijk wel dat je het werk op een bepaalde manier gaat indelen. Je moet serieus kijken wat we ermee willen en waar het aan moet voldoen.

Los van de invulling en de praktijk is het natuurlijk ook logistiek een hele lastige operatie. Kun je met 1 docent en 30 leerlingen op stap gaan? Je hebt er eigenlijk minimaal 1 andere docent bij nodig en het liefst zelfs meer. Hoe krijg je dat voor elkaar. Het is natuurlijk ook een verschil of je met 30 Mavo leerlingen naar het strand gaat fietsen of met 18 VWO leerlingen die het vak gekozen hebben. Dat is zeker een verschil als we het erover hebben in de sectie. Een collega is heel enthousiast over veldwerk maar die geeft wel aan 5 en 6 VWO les, dan heb je d’r maar 10 of 12 en dat is wel even heel anders dan 3 MAVO. Hierbij kom je veel eerder je grenzen tegen, daar gaan we wel over nadenken in de zin van “Wat kunnen we dan wel doen”.

We gaan met de sectie binnenkort twee dagen onder andere hierover brainstormen, de eerste dag is voor de zomer al.

Ook is er een hele enthousiaste docent bij biologie gekomen die net van de opleiding af is en vol zit met nieuwe ideeën. Hij heeft een schooltuin ingericht naast de school en hij is een initiator voor dit soort dingen, dit zijn de mensen die we aan moeten schieten om eens rond de tafel te gaan zitten. Er

zijn natuurlijk wel een hoop mensen die zo snel mogelijk naar huis willen na de lessen maar zonder hun moet je het ook kunnen organiseren. Er zijn binnen de sectie dan ook al wel kruisverbanden met andere vakgroepen. Hierdoor zou je het prima kunnen combineren, hierdoor zal je lessen samen kunnen roosteren en heb je gelijk in ieder geval twee docenten die bij veldwerk kunnen begeleiden. Behalve personeel zijn financiën niet direct een probleem. Als je streeft om low profile direct in de eigen omgeving op de fiets weg gaat kun je prima zonder al te hoge kosten veldwerk uitvoeren. Een set boren zou het hooguit zijn. Maar dat moet de toekomst uitwijzen.

Als je ergens met veldwerk aan de slag moet gaan dan moet je er in de Mavo mee beginnen. Er zit al genoeg oneerlijkheid in het onderwijs. Als de VWO groep met z'n achttien binnenkomt en de Mavo leerlingen met z'n dertigen is dat al oneerlijk. Om dan ook maar niet met hun op veldwerk te gaan omdat zij met zoveel zijn en vaak ook wat beweeglijker is dat wederom oneerlijk. Juist die groep leert veel van et zelf zien en beleven en heeft veel minder met leren uit een boek. Het heeft ook zeker meerwaarde voor VWO leerlingen maar het zijn juist de Mavo kinderen die je net effe op een ander, misschien wel betere manier moet zien te bereiken. Dat kan prima door op veldwerk te gaan.

Er gebeurt hier niet zoveel op het gebied van veldwerk zegt maar eigenlijk zou het wel veel meer moeten, iedereen beaamt dat, het zou eigenlijk gewoon moeten zijn dat het vast staat in de jaarplanner, dat je het af en toe aanpast en dat het vast staat dat het ieder jaar gebeurt. Iedereen wil dat maar omdat er zoveel planning en werk aan zit blijft het steeds ergens hangen. Dat zijn zaken die moeten verbeteren en ik ga dit zeker meenemen naar onze vergaderingen. We hebben tegenwoordig dinsdagvergaderingen en daar hebben we het vaak daarover. Toevallig hebben we het vorige week erover gehad. We zijn altijd wel in voor nieuwe dingen. Zeker voor nieuwe excursies. Nieuwe mensen die net van de vakgroep komen hebben vaak nieuwe ideeën en nieuwe energie, die zijn heel belangrijk om te gebruiken.

Nee, we betrekken geen ouders erbij in de organisatie van veldwerk, dat doen wij niet maar eigenlijk is dat wel wat zou moeten of wat goed zou zijn. Dat zou eigenlijk moeten en we hebben het er wel over gehad. Ik neem dit allemaal mee naar die twee brainstorm dagen....

2 Interview respondent B

School te Naaldwijk

Datum interview: 22-05-2013

Respondent B is parttime vakdocent aardrijkskunde op deze school.

De school is een Westlandse school met 1700 leerlingen, Mavo, Havo, VWO.

Ook hier leg ik de definitie voor zoals ik die hiervoor dit onderzoek hanteer. Respondent B kan zich in deze definitie vinden en begrijpt hoe hij het moet interpreteren.

Volgens respondent B gebeurt er niet heel veel op deze school aan veldwerk. Wat hem direct te binnen schiet is het water project voor Mavo 3, met een excursie naar de waterzuivering hier in de buurt. "Dat vond vorig jaar wel plaats maar door ziekte van de docent die dat organiseerde valt dat meteen in duigen. Het wordt niet opgepikt door anderen. Daarbij zijn we naar de waterzuiveringsinstallaties gaan kijken hier bij Hoek van Holland in de buurt. Dat was voor het vak aardrijkskunde, natuur en scheikunde; een vakoverstijgend project".

Verder schieten mij niet specifieke aardrijkskunde veldwerk opdrachten te binnen. Ik hoor wel collega's dat dat wel is geweest in het verleden maar op een of andere manier is dat langzaam uit het programma verdwenen. De onderliggende redenen daar achter weet ik niet, wellicht heeft het financiële oorzaken, dat zal vast wel maar helemaal weten doe ik et niet.

Dat waterproject gebeurde in de laatste week van het schooljaar maar nu is er vanuit de directie besloten dat er in de laatste week van het schooljaar gewoon les gegeven moet worden, er is ook geen toets week dan maar je moet gewoon les geven, met als gevolg dat je ook moeilijk roosterwijzigingen kunt doorvoeren of de uren die je hebt op een hoop gooien en dan op stap gaan. Alle toetsen zijn dan geweest en dat had tot gevolg dat in het verleden er nog nauwelijks echt les gegeven werd, er werd veel film gekeken en niks gedaan. Hier is door de directie resoluut een einde aan gemaakt, ook onder druk van de inspectie, maar dat heeft tot gevolg gehad dat zo'n waterproject in die laatste week al geen plaats meer heeft. Dat gaat dus niet meer.

Waarom zeg je dat gaat dan niet meer? Is dat omdat je dat dan geen onderwijs vindt als je op excursie gaat?

Nee, dat wordt wel als onderwijs tijd gezien hier op school maar het is niet geborgd hier binnen de organisatie, zeker niet binnen de Mavo afdeling, mijn collega is een beetje de gangmaker van het waterproject en op het moment dat zij ziek uitvalt, denken de collega's en ik zelf eigenlijk ook van "Nou we weten niet waar ze al die documenten heeft en hoe de organisatie moet, laten we maar een jaartje overslaan, we doen het volgend jaar wel weer een keer". Het komt er dan gewoon niet van, er moet iemand een soort aanjagersrol hebben in dit soort dingen. Hierdoor wordt het ook iets van één persoon en daardoor wordt het ook weer kwetsbaar.

Wat is jouw idee over de waarde van veldwerk? Moet het eigenlijk wel plaatsvinden? Ja, ik vind het wel heel belangrijk. Eigenlijk is dat een heel principiële discussie, in de zin dat je kunt zeggen: "Wat

steekt een kind daar nou van op?, “maar ik kan mij de uitjes naar de waterzuiveringsinstallatie uit mijn Middelbare schooltijd nog wel goed herinneren. Het heeft kennelijk toch iets bereikt. Als het criterium zou zijn wat je ervan onthoudt dan zou je ook de rest van de lessen eens goed tegen het licht moeten houden. Dus ik ben zeker voor leren buiten de school. Ik weet nog dat ik op de Hogeschool nog iets over Freinet onderwijs moest schrijven, daarin is het dingen bekijken en aanschouwen heel belangrijk.....Ik vergeet nu wel ineens wat zeg, Ik ben met de Mavo 4 klassen naar Rotterdam geweest en naar Den Haag. Dat waren twee hele leuke excursies, met veel opdrachten erbij en daar heb ik hele positieve reacties van de kinderen op gekregen. We zijn met het OV, in het kader van transport en infrastructuur naar Rotterdam gegaan, naar de Merwehaven, Witte dorp, Spangen, Delfshaven, Wilhelmina pier, met de watertaxi over de Maas naar de Boompjes, dat was heel erg leuk. In de verslagen kregen we hele leuke reacties. En ze hebben heel veel geleerd.

Het heeft ermee te maken dat het in het programma van toetsing en afsluiting geborgd zit. Aan het begin van het jaar krijgen ouders en kinderen die boekjes en daarin staat in welke week ze op excursie naar Den Haag en Rotterdam gaan. Er staat ook in hoe zwaar het mee telt voor het eindcijfer dus dan heeft het een bepaald officieel karakter waardoor je het wel uit je hoofd laat om te zeggen nou de een docent is ziek, laten we maar niet gaan.

Dus op het moment dat het een bepaalde officiële status heeft en in het jaarplan staat en meetelt voor een cijfer gaat het door. Ze werken heel hard op die dagen, ze zijn voortdurend aan het vragen stellen, ze vinden het dan ook heel leuk om iets van buitenstaanders te horen.

De doelen in het algemeen zijn duidelijk gekoppeld aan de katernen van de Geo, het draagt dus ook heel daadwerkelijk bij aan het programma. Je hopt er ook me te bereiken dat er een kapstok wordt gebouwd voor dingen die ze eventueel later nog weer in de boeken lezen.

De affectieve doelen zijn er niet expliciet benoemd maar het is in ieder geval zo dat de band tussen docent en leerlingen wordt verstevigd, vooral als je dat op een leuke manier opstelt, niet al te rigide en streng, met grapjes en een beetje luchtig. Er komt een enorme waardering van die leerlingen als je ze het vertrouwen geeft in de excursie, je spreekt met ze af en ze mogen er zelfstandig heen. Dan voelen ze zich opeens heel volwassen en dat vertrouwen krijg je meestal terug. Dat merk je dan ook in de rest van het jaar, je maakt samen een leuke dag mee en daar bouw je in school op verder.

De liefde voor het vak aardrijkskunde merk je niet zozeer, het is vaak toch de voorkeur voor een leraar en dan pas de voorkeur voor het vak.

Ook gaan we op werkweek naar Barcelona of naar de Ardennen maar dat is niet gekoppeld aan het vak aardrijkskunde dus dat zie ik niet als veldwerk. Het is niet gekoppeld aan de onderwerpen die ze bij aardrijkskunde krijgen, het is heel erg aardrijkskunde want we gaan de Sacrada familia bekijken en Camp Nou en de stadsopbouw, maar bij toeval ga ik mee en er wordt geen beroep op je gedaan als aardrijkskunde leraar.

Moet ik dat dan ook nog gaan aanvullen met allerlei opdrachten maar ik vind het ook fijn om ze gewoon eens te laten genieten van het kijken en rondlopen. Aan de andere kant op mijn vorige school in het TTO gingen de leerlingen naar York en naar Hastings en daar krijgen ze wel allerlei

opdrachten mee en dat had toch ook wel iets, dan stonden leerlingen ineens midden in het park dingen te presenteren over allerlei onderwerpen.

Hoe organiseren jullie het veldwerk?

Er is een soort fakkeldrager voor het veldwerk, zij heeft de producten digitaal in bezit en verzorgt dat ieder jaar. Opvallend is het wel dat het eigenlijk altijd vanuit één iemand komt. Hoe doet zij dat dan want je moet toch uit geroosterd worden en je moet voldoende mensen meehebben. Dat gaan vrij makkelijk hier op school, zeker als het in het jaarplan staat. Dan is het een kwestie van een e-mailtje naar de roostermaker en dan worden we uit geroosterd. Dan vallen de andere lessen uit en gaan wij gewoon op stap met een paar ander collega's. Financiële aspecten zijn nauwelijks een probleem voor het veldwerk dat we hier op school doen, het is een kwestie van de OV opladen en evt. als er meer kosten zijn dat van te voren even melden, het is wel het Westland hier he.

Het tot leven wekken van wat in het boek staat is het grootste voordeel van veldwerk. Daarbij kan je heel makkelijk actualiteiten verbinden met veldwerk. Het vak aardrijkskunde gaat om de echte wereld.

Wat zou je anderen adviseren over veldwerk?

Er valt meer te halen in de voorbereiding. De vrijheid die je geeft zou je nog verder kunnen doorvoeren door de kinderen ook mede eigenaar te maken van het programma dat je afloopt. Dat doen wij zelf nog niet maar dat is wel iets wat wij eigenlijk zouden moeten doen. Dat voorwerk zorgt er wellicht voor dat ze ook gerichter gaan rondlopen in b.v. Rotterdam. Het maakt eigenlijk uit zoveel uit waar je heengaat, vooral de eigen omgeving heeft veel leerlingen nog heel veel te bieden.

3 Interview met respondent C

29-05-2013

School te Hellevoetsluis.

Respondent C is vakdocent aardrijkskunde en wiskunde op deze school.

Deze school is een school voor vwo, havo en mavo. Het is onderdeel van een scholengemeenschap. Het is een brede scholengemeenschap met zeven vestigingen in de regio Voorne-Putten, Rozenburg en Hoogvliet.

Respondent C geeft nog niet zo heel lang les op deze school, hij is binnengekomen als wiskunde docent vanuit het basisonderwijs. Omdat hij weer eens wat anders wilde is hij op zoek gegaan naar een baan in het voortgezet onderwijs. Nu geeft hij hier voor de helft van de tijd wiskunde en voor de andere helft aardrijkskunde. Zijn hart ligt bij aardrijkskunde en daar voelt hij zich ook het meest bij thuis.

Ik maak respondent C bekend met het doel van dit interview en leg hem de gebruikte inkadering van het begrip veldwerk voor. Respondent C kan zich vinden in deze definiëring.

Hoe ben jij betrokken bij veldwerk op deze school? Is er sowieso veldwerk op school?

Na enige aarzeling vertelt respondent C dat er niet zo heel veel aan gedaan wordt door de vakgroep aardrijkskunde maar dat er wel het een en ander plaatsvindt op school aan veldwerk. "Het is niet vast, het is op incidentele basis".

Hoe komt dat? Tja, het is gewoon niet vast gelegd in een programma en de prioriteiten hebben de afgelopen jaren voor het vak aardrijkskunde vooral bij ICT gelegen.

Heeft het wel plaatsgevonden dan? Ja, maar dan moet ik terug naar de tijd dat ikzelf als leerling op deze school zat. Toen werden er grondboringen gedaan en gingen we wel naar buiten.

Gebeurt er wel iets aan veldwerk, dat mag je ook wat breder trekken he, het hoeft niet per se grondboringen voor aardrijkskunde te zijn, het kan ook een fietstocht in de buurt zijn of een dagje naar de stad. "er gebeurt wel het een en ander, de kinderen gaan wel een onderzoekje doen in het winkelcentrum in de buurt om begrippen als reikwijdte en drempelwaarde te bekijken, en we hebben wel diverse excursies maar die gaan vanuit andere vakgroepen. We gaan naar Aken met Duits, Lille voor Frans, voor TTO naar Engeland, Barcelona gaan we heen maar daar zit niet het stempel van aardrijkskunde op. Het is vooral de bovenbouw en er komen niet zo heel veel leerlingen voor aardrijkskunde in de bovenbouw."

Hoe zie jij het in de onderbouw, zou er meer in moeten?

Jazeker, het zou er vele meer in moeten, aardrijkskunde speelt zich buiten af en daar liggen veel meer mogelijkheden.

En wat is dan de waarde van veldwerk? "Ik denk dat het voor de kinderen erg leuk is om op die manier iets te leren en je kunt de kinderen echt iets laten beleven, je kan naar hun eigen

woongebied bijvoorbeeld en je kunt dan dingen laten zien waar ze normaal gewoon langsfietsen. Je kunt nieuwsgierigheid creëren bij de kinderen.

Wat zijn nou doelen van veldwerk?

Ik zou zeggen de kinderen leren hun eigen woonomgeving te waarderen, te herkennen, nieuwsgierigheid creëren, die nieuwsgierigheid is wel een belangrijke eigenschap voor aardrijkskunde.

Kan je dat combineren met kerndoelen? Ik heb de kerndoelen niet zo paraat maar ik denk dat er zeker een bepaalde overlap in kerndoelen en veldwerk te vinden is.

Gaan jullie nooit op veldwerk, of doen jullie wel wat met andere vakken?

Ja, we gaan vanuit geschiedenis naar Vught en met biologie naar het Voorns duin. We gaan naar slot Loevestein. Er liggen daar zeker mogelijkheden om daarbij aan te haken.

Hoe wordt het georganiseerd?

Voor elke excursie staat een vakgroep centraal die dat organiseert. Die bepaalde vakgroepen zijn voortrekker in bepaalde excursies en die organiseren het elk jaar, sommigen doen het al meer dan 10 jaar en dan is het een kwestie van bussen bestellen en de docenten die meegaan uitroosteren. Het draaiboek ligt in feite klaar. Er is echter geen excursie die vanuit aardrijkskunde wordt georganiseerd dus vandaar dat daar dan ook geen aardrijkskunde stempel opzit. Er liggen wel kansen om het te gaan combineren.

Al pratend schiet me wel te binnen dat we voor het TTO vanuit aardrijkskunde een excursie georganiseerd hebben voor het project Europa. Toen zijn we naar het Europees parlement geweest. We gaan wel weg maar ja, ik heb het er toevallig met collega's over gehad, we moeten meer met die kinderen naar buiten, we moeten blokuren hebben zodat we wat meer tijd hebben en met z'n tweeën voor de groep kunnen staan.

Wat zijn nou dan voorwaarden om dat te gaan organiseren, wie moet je daarbij gaan betrekken?

Nou ja ik zou mijn directe collega aardrijkskunde willen betrekken en dan doormiddel van blokuren wat meer tijd maken om met leerlingen naar buiten te gaan. Ook kun je dan met twee docenten iets doen.

Je vindt dus eigenlijk veldwerk wel een hele goede optie. Wie betrek je nu daarbij? Informeel nog de aardrijkskunde collega's. Ik moet zeggen dat ik wel graag zou willen aanhaken bij de excursie naar het Voorns Duin van Biologie. Ik ben sowieso nu dit jaar aan het onderzoeken hoe die excursies in elkaar zitten en of er mogelijkheden zijn om erbij in te springen, ik ga mee naar Lille, Aken en het Voorns duin. Ik vindt het dan ook leuk om daadwerkelijk iets met die leerlingen te gaan doen en ze iets te vertellen en te laten zien. Er zijn ook collega's die gaan snel op een terrasje zitten en geven af en toe aanwijzingen, dat zou ik net zo snel doen.

Jullie doen dus eigenlijk best veel.... Ja, eigenblijk wel, het verbaast mij ook, alleen ligt er helemaal geen stempel van aardrijkskunde op en dat komt volgens mij omdat er de afgelopen jaren heel veel

prioriteit bij ICT heeft gelegen. Veldwerk is in eerste instantie heel erg iets van aardrijkskunde maar dat is bij ons helemaal naar de ICT doorgeschoten. Dat is wel mijn mening maar goed.

Waar loop je tegenaan bij het organiseren van veldwerk?

Ik heb zelf nog niet zoveel georganiseerd maar ik zie wel dat je de kinderen goed moet motiveren en ik denk dat daar een belangrijke taak ligt, ik wil dat de kinderen een bepaalde nieuwsgierigheid krijgen en dat kan door ze mee te nemen en ze dingen te laten zien.

Hoe wordt het financieel georganiseerd? De ouders moeten een bijdrage betalen waaruit dit soort kosten betaald worden. Het is dus voor de school ket veel extra kosten behalve het uitroosteren van de docenten en de organisatie.

Is er ook wel eens kritiek op de excursies? Ja, soms geven ouder kritiek op het gebied van de regels, dan zijn ze het er niet mee eens dat er bv voor het drinken een bepaalde regelgeving is. Soms hoor je ook wel van collega's dat ze het teveel gedoe vinden en teveel werkdruk oplevert.

Als jij nu zou zeggen ik wil een veldwerk gaan opzetten, zou je dan medewerking krijgen van collega's? Ja, dan zijn er zeker een paar collega's die ik meekrijg, er zijn er ook die hun tijd uitzitten en niet naar buiten willen. Wat je ook vaak hoort is "maar dat kan je toch met die en die klas niet doen:" En juist zou ik dan zeggen dat wil ik met die klas juist proberen want dat gaat dan waarschijnlijk heel anders en geeft misschien juist wel een positieve draai aan de klas.

Heb je nou ook affectieve doelen voor veldwerk, je zei het zelf eigenlijk al. Ik denk dat leerlingen elkaar leren respecteren door groepswork te doen, ze zijn dan toch van elkaar afhankelijk voor het resultaat. Doordat ze in een andere omgeving zijn buiten het klaslokaal zijn ze in een heel ander situatie. Ik denk dat leerlingen dan juist leren om heel anders met elkaar om te gaan om dat de situatie dan heel anders is. Ze moeten een bepaald respect voor elkaar opbrengen om tot een gezamenlijk einddoel te komen. Als er in een groepje gewerkt wordt en er zegt er een dat die naar de Mac wil dan zal toch eerst het werk gedaan moeten worden en daar roepen ze elkaar toch zelf ter verantwoording.

Oh ja we gaan ook nog naar Brielle, weliswaar met een ander vak maar toch doen we daar een stadswandeling die ook heel geografisch is. Eigenlijk gebeurt er wel heel veel op school aan veldwerk, ik had het alleen nog nooit zo gezien.

Wat zou je anderen adviseren?

"Sluit je ogen er niet voor, probeer het. Ik heb zelf nou nog niet echt heel veel ervaring maar ik denk wel dat het uiteindelijk de essentie is van je onderwijs" Ik sta te popelen dat nu een beetje te gaan doen. Ik zat nu in een computerlokaal en we hadden het over verschillende woonwijken en ik liet ze u woonwijken op Google Street view, ja hoe makkelijk is het om op de fiets te stappen en het gewoon te laten zien. Dat is wel een valkuil van computers, we wonen aan het strand, de school staat op nog geen 200 meter van de Noordzee en de Haringvlietdam, we kijken erover uit en wij doen er niks mee. Dat is ongelooflijk al zeg ik het zelf. Eigenlijk is dit ook een advies aan mijzelf.

School te Zoetermeer

Respondent D is vakdocent aardrijkskunde en techniek en docent M & M op deze school. Tevens is hij vertrouwenspersoon voor de leerlingen.

Het Lyceum is een school voor mavo, havo en vwo. Het is onderdeel van een brede scholengemeenschap met meerdere vestigingen in Zoetermeer.

Ik tref respondent D direct na zijn laatste les op donderdagmiddag. Ik leg hem net als alle anderen de zelfde definitie voor van veldwerk en hij kan zich hier goed in vinden. Respondent D heeft zich voorbereid op het gesprek en heeft een aantal leuke documenten meegenomen om te laten zien. Dit zijn de leerlingen materialen voor het vele veldwerk dat ze hier op school doen.

Toch begint ook respondent D met de opmerking dat het eigenlijk allemaal eens op de schop moet en dat ze eigenlijk voor aardrijkskunde qua veldwerk niet zo gek veel meer doen.

Het feit dat hij aardrijkskunde geeft en M&M geeft maakt dat hij wel bij veldwerk betrokken is. "Het veldwerk zoals we dat nu geven bij aardrijkskunde is eigenlijk wel minimaal. In klas 1 hebben we een fietstocht eigen omgeving en dat komt omdat eigenomgeving een deelonderwerp is bij aardrijkskunde. Ze krijgen een boekje en daarnaast moeten ze een fietstocht maken in de omgeving en opdrachten. Dat veldwerk bestaat nu nog steeds maar omdat aardrijkskunde op gegaan is in M&M en het is nu gewoon een dagje uit in de eerste klas geworden. In de eerste klas maken ze in de laatste proefwerkweek een fietstocht en dan moeten ze bijvoorbeeld van bepaalde gebouwen opmerkelijke zaken opschrijven, dat heeft eigenlijk heel weinig met aardrijkskunde te maken. Binnen het vak M&M geven Geschiedenisdocenten en ook onbevoegde docenten aardrijkskunde. Aan de opzet van het veldwerk en bepaalde lessen kan je zien dat het werk niet door een geograaf gemaakt is. Het gevolg is dat de kwaliteit afneemt.

De derde klas heeft een onderwerp "water" er zit een toets aan vast en een presentatieflap, met hoofdvragen en deelvragen en een excursie hoort daarbij. Die fietstocht maken ze rond de Zoetermeersemeerpolder en dan moeten ze allerlei opdrachten met betrekking tot water maken. Ze moeten naar de sloten kijken naar de polders en waterstanden. Dat programma is vast opgenomen in het curriculum. Dit is in de plaats gekomen van de grondboringen die we vroeger altijd deden maar dat is er helemaal uit. Dat was niet meer te doen. Sinds we naar het nieuwe gebouw verhuist zijn kan dat niet meer. Op het veld waar we dat nou zouden willen doen moeten we eerst toestemming van de politie aanvragen omdat het niet meer binnen de hekken van de school kan en het kan eventueel kabels die in de grond liggen beschadigen. Als je dat dan op dat veld gaat doen ligt het helemaal vol met hondenpoep en is er eigenlijk ook helemaal niks te zien van de bodemlagen die er zouden moeten zijn. Het is dus te veel gedoe gebleken.

Ook gaan ze in de derde naar Amsterdam, dat is ook een heel leuke excursie die we al heel lang in het programma hebben. (de excursie is van Geschiedenis en gaat over de 2^e WO)

In jaar twee gaan we naar Brugge, dat is wat we al meer dan dertig jaar doen en dat is al die jaren redelijk hetzelfde gebleven alleen daar komt nu verandering in omdat M&M met ingang van volgend jaar niet meer bestaat dus dan komt er meer over de stad erin want dan is het meer geografie op zich. Dan weet ik nu nog niet of we dat gaan koppelen aan Brugge of dat we een lange traditie afsluiten en het hier in de eigen omgeving gaan doen. Ook hebben we excursie Delft die we in de tweede doen maar dat is meer geschiedenis dan aardrijkskunde. Delft is heel leuk om te bestuderen, de leerlingen lopen dan met gidsen door de stad en moeten allerlei vragen beantwoorden, ze leren er heel veel van maar wel vooral op het gebied van geschiedenis. Delft is in de plaats gekomen van Utrecht dat we voorheen altijd deden maar dat zat aan het eind van het jaar en de vorige afdelingsleider vond dat er teveel excursie te dicht op elkaar zaten en dat ze dus beter over het hele jaar verdeeld moesten worden. Daarom is gekozen om naar Delft te gaan omdat dat dichterbij is, goedkoper is en minder tijd in beslag neemt. Ze houden het nu in januari en dat is een beetje jammer want dat is veel te koud, de leerlingen houden het buiten niet langer dan 2 uur vol.

Al met al is het toch heel wat veldwerk, want we hebben nog meer en zeker met de buitenlandse reizen Parijs Toscane, Rome en Ieper erbij. Ja er is heel wat en wij willen eigenlijk de fietstocht water in de derde klas eruit hebben en iets met de Deltawerken en water gaan doen, maar dat is nog plan. We willen dat met specifiek de aardrijkskunde sectie gaan doen.

Van oudsher is het hier op school een heel belangrijk iets dat veldwerk en excursies. Het is hier heel sterk verankert in het jaarplan. Wat betreft organisatie is het zo dat het wordt verdeeld onder de sectieleden. Sommige excursies zijn heel gewild en sommige probeert iedereen onderuit te komen. Brugge bijvoorbeeld iedereen wel een beetje zat en het is heel veel werk om te organiseren. Het is zo veel werk en je moet van tevoren een keer naar Brugge om te kijken of er niets veranderd is en dat kost ongelooflijk veel tijd, daar worden mensen niet echt vrolijk van. Daarbij is het erg ver weg. De ene helft van de docenten roept dat het weg moet en de andere helft zegt dat het in het programma moet blijven.

Wat zijn nou de doelen van het veldwerk? Het is een toevoeging bij de stof, je kijkt in praktijk hoe iets werkt, dat is het belangrijkste doel van veldwerk. Is dat waardevol volgens jou? Ik vind van wel, ik vind dat leerlingen het ook in de praktijk moeten zien en niet alleen van uit een plaatje uit een boek, ze horen het, ze zien het en ze lezen het dus ze onthouden het veel beter dan alleen uit de les.

Hoe zijn de doelen in de excursie verwerkt? Kerndoelen verweven in het veldwerk is niet echt aan de orde, daar is nog niet over nagedacht. Ze zitten er wel in maar staan niet op papier.

Denk jij dat er ook nog affectieve doelen zijn? Ja, ik merk wel dat het veel meer voor ze leeft, de kinderen vinden het hartstikke leuk en je kunt het vaak een jaar later nog met ze over hebben. Alleen doen wij het gewoon, we staan er niet genoeg bij stil wat en waarom we het nou doen. Het bezwaar hier op school vindt ik dat er helemaal geen lijn zit in de veldwerken en excursies. We doen het omdat we het leuk vinden, omdat het moet en erbij hoort maar er staat helemaal niets over doelen etc. op papier en er is niet over nagedacht. Ik heb een voorbeeld gezien van een school in Utrecht waar ze een hele doorlopende leerlijn aangebracht hebben in het veldwerk voor aardrijkskunde. Dat probeer ik hier uit te leggen dat dat ook voor ons heel handig zou zijn maar ja er gebeurt niks mee want ja wie heeft er tijd voor. Dat is het grootste probleem. Is er dan niemand die dat oppikt? Ja, er wordt vaak gezegd dat het goed is om te gaan doen maar we moeten af en toe rust

nemen om dat eens te gaan doen maar dat komt er niet van. De tijd wordt al gauw besteedt aan lopende zaken. Stoort het jou? Ja, het stoort mij enorm en ik denk zelfs dat het een van de redenen is waardoor aardrijkskunde hier uit de bovenbouw aan het verdwijnen is. We hebben ons niet voldoende kunnen profileren met dit soort dingen. Alle docenten aardrijkskunde hebben maar een deeltijd aanstelling voor dat vak en doen er nog een ander vak bij, dan is er niemand echt volwaardig aardrijkskunde verantwoordelijk.

De organisatie van veldwerk gaat doordat er iemand verantwoordelijk wordt gesteld uit de vakgroep M&M voor een bepaalde excursie. Zo heb ik jarenlang de excursie naar het Museum voor Oudheden in Leiden moeten organiseren maar ja ik heb zelf helemaal niks met geschiedenis, dus dat is niet echt mij ding geweest. Ik deed het omdat het moest maar dat is een hele slechte manier, je moet dan dat natuurlijk laten doen door iemand die geschiedenis geeft, die heeft daar veel meer mee.

De financiële aspecten hoe worden die afgehandeld? De ouders krijgen een brief waarin staat wat ze moeten betalen en dan komt dat meestal wel goed. We leggen ze een keus voor maar uiteindelijk als het puntje bij paaltje komt gaat iedereen mee en betalen ze bijna allemaal. Als een leerling niet met een excursie mee mag dan moet de school een vervangende opdracht klaar hebben en dan zit die leerling hier de hele dag op school. Dat is zelfs voorgeschreven door de overheid dat dat moet. Soms zijn er ouders die helemaal niet betalen maar dat wordt dan vaak in den minne geschikt, er is daar een soort fonds voor.

Hebben jullie strenge regels voor die excursies?

Nou doordat de kinderen er eigenlijk van af jaar een in opgevoed worden weten ze heel goed hoe wij willen dat de leerlingen zich gedragen. Ze weten heel goed dat ze niet, mogen eten en drinken in de bus, niet zwaaien, niet gedraaid zitten etc. Dat wordt er zo ingestampt en als ze zich er niet aan houden dan hebben ze een probleem, als iemand zich misdraagt, kan die op een studiemiddag of een ander vrije dag zich komen melden en hier aan het werk gezet worden. Daardoor gebeurt er ook heel weinig op die buitenlandse reizen.

Is er nou veel kritiek van collega's? Nou er is wel eens commentaar op de hoeveelheid excursies, mensen zijn over het algemeen niet blij mee als zij een excursie organisatie in hun pakket hebben, het levert stress op en er staan heel weinig uren tegenover. Er zijn een aantal keer problemen geweest doordat er geen bussen waren, dan staan alle leerlingen klaar om te gaan en dan is er iets fout in de organisatie, dat levert ook wel commentaar op en veel stress. Ook als je naar het aantal excursie kijkt dan is het grootste aandeel geschiedenis, daar mag ook wel wat in veranderen zodat het wat evenwichtiger wordt.

Wat zou jij anderen willen adviseren over veldwerk?

Ik zou zeggen zet het eens goed op papier, maak een plan, schrijf je doelen op voor wat je wil gaan bereiken en dan zou ik gewoon bij de eerste klas beginnen. Dan zou ik, van voor af aan beginnen met iets nieuws en dan heb je na drie jaar een heel nieuw programma dat verfrissend is. Dan werkt het veldwerk weer veel beter en dan komt je vak ook veel beter aan zijn trekken. Kinderen vinden het daardoor weer leuker en zullen ook weer liever aardrijkskunde kiezen.

Ook nieuwe vormen waarbij mobieltjes ingezet worden en met een app. die ze kunnen downloaden kan ook heel leuk zijn. Maar ja dan moeten ze er wel tijd voor vrij maken. Ik zou er best wel mee aan de slag willen om het veldwerk bij aardrijkskunde te veranderen. Helaas kost het veel tijd en zal ik de collega's mee moeten krijgen met eventuele veranderingen.

5 Vragenlijst Interview

Vragenlijst

Vragenlijst ten behoeve van PGO Veldwerk in aardrijkskunde door Pieter Goudappel.

- Voordat we dit interview starten is het wellicht duidelijk om even te introduceren waarover en waarom ik het interview wil houden.
- Tevens is het belangrijk om de term veldwerk nader te definiëren. In dit onderzoek ga ik uit van de volgende omschrijving:
 1. Wat is uw naam en wat is uw functie op school, op welke school werkt u?
 2. Hoe bent u betrokken bij veldwerk op uw school? (Wat is uw rol? Bent u betrokken bij de organisatie of bent u uitvoerend?)
 3. Wat houdt veldwerk (voor aardrijkskunde) volgens u in? Is het aardrijkskunde veldwerk

“Veldwerk is een werkvorm die zich voor een groot deel buiten de school afspeelt en kan in de omgeving van de school plaatsvinden, maar dat hoeft niet. Veldwerk kan om verschillende redenen in andere delen van Nederland of zelfs over de landsgrenzen, bijvoorbeeld in een Europese stad of in de Ardennen plaatsvinden.” (Berg van den et al, 2009, p240)

- opgenomen in een groter geheel/ veldwerkdag?
4. Wat zijn naar uw overtuiging de doelen van veldwerk?
5. Zijn er affectieve doelen voor het veldwerk aardrijkskunde?
6. Hoe geeft u invulling aan veldwerk?
7. Hoe integreert u de kerndoelen in het veldwerk?
8. Hoe organiseert u dit veldwerk?
9. Hoe zijn de financiële aspecten van het uitvoeren van veldwerk geregeld op uw school?
10. Wie betreft u bij het organiseren en plannen?
11. Wat vindt u van veldwerk voor het vak aardrijkskunde?
12. Waar liggen volgens u de grootste winstpunten van het houden van veldwerk?
13. Is er iets waar u zelf tegenaan loopt bij de uitvoering van veldwerk? Zo ja, wat?
14. Heeft u strenge regels voor de uitvoering van veldwerk of laat uw uw docenten hierin (relatief) vrij?
15. Is er veel kritiek op het veldwerk dat u organiseert en bent u het met deze kritiek eens?
16. Krijgt u veel medewerking voor het uitvoeren van veldwerk van collega's?
17. Wat zou u zelf anderen adviseren over veldwerk?

Heel erg bedankt voor uw tijd en medewerking.